

UDK 81'221:82-93

Urška Valenčič Arh

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

urska.valencic-arh@ff.uni-lj.si

KINEGRAMI V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

Prispevek predstavlja kinegrame v šestih izbranih literarnih delih, ki so primerni za učence v drugem in tretjem triletju osnovne šole. Kinegrami so poseben tip frazeoloških stalnih besednih zvez, ki ubesedujejo neverbalno govorico. V članku ugotavljamo vlogo kinegramov na leksikalni, semantični in besedilni ravni. Ugotovitve kažejo, da večina kinegramov opisuje občutke, subjektivno doživljanje in odzive v določenih situacijah. V analizi izpostavljamo tudi pomensko razlago ob kinegramu in pogosto rabo kinegramov v povezavi s primerjalnimi frazemi. Raziskava opisuje z besedami izraženo neverbalno komunikacijo in njen prispevek k slogovni raznolikosti in slikovitosti v literarnih besedilih za mlade bralce.

Ključne besede: frazeologija, neverbalna komunikacija, umetnostno besedilo

This article presents the results of a study on kinegrams in six select literary works for readers in the second and third triads of primary school. Kinegrams are a special type of set phrases that are linguistic representations of non-verbal behaviour. The article describes the lexical, semantic, and textual roles of kinegrams. They are used to illustrate feelings, subjective experiences, and responses in certain situations. The results show that kinegrams are explained by paraphrases or used in combination with similes. This article presents the wording of nonverbal expressions and their contributions to the stylistic and visual diversity of literary works for young readers.

Keywords: phraseology, nonverbal communication, literary work

1 Uvod

Človek si prve izkušnje s svetom nabira z načinom sporazumevanja, pri katerem igrajo pomembo vlogo telo in deli telesa. Prve korake, poglede, gibe in kretnje v razvoju človekovega sporazumevanja sčasoma nadomestijo besede in verbalna komunikacija. Govorico telesa in sredstva sporočanja, ki niso povezana le z besedami (prim. Kavčič 2004: 201), še nadalje uporabljamo. Zanje se je uveljavil izraz neverbalni ali nebesedni načini sporazumevanja in so ključnega pomena za prenos informacij v socialnih interakcijah, četudi jih pogosto uporabljamo na nezavedni ravni.¹ Včasih se obe vrsti komunikacije dopolnjujeta, včasih lahko ena vrsta nadomesti drugo (npr. didaskalije v dramskem besedilu).

V prispevku nas je zanimalo, kakšno vlogo igra nebesedna komunikacija v izbranih delih mladinske literature. Osredotočili smo se na opise ali ubeseditve neverbalne komunikacije, ki jih v frazeološki teoriji imenujemo kinegrami. Gre za stalne besedne

¹ V prispevku uporabljamo izraza *neverbalna komunikacija* in *nebesedna komunikacija* kot sopomenki.

zveze, ki nastopajo na jezikovni in simbolni ravni. Kinegrame, na primer *skomigniti z rameni*, razumemo kot verbalizirane in ritualizirane telesne gibe, ki nastanejo z mimi-ko ali s kretnjami in povezujejo telesne gibe s simbolnim pomenom, ki je v določeni skupnosti ustaljen in splošno veljaven.

Cilj raziskave je prikazati, v kakšnem obsegu in na kakšen način se kinegrami pojavljajo v mladinski literaturi (umestitev v sobesedilo, parafraziranje, prenovitve) ter kakšno vlogo igrajo pri motivno-tematskih elementih kot izrazi ekspresivnih čustvenih stanj.

2 Izbor gradiva in metodologija

Za našo raziskavo smo izbrali literarna dela s področja otroške in mladinske književnosti, ki so uvrščena na seznam knjig, ki spodbujajo razvoj bralne kulture mladih v Sloveniji.² Gradivo sestavljajo knjige, ki so primerne za mlade bralke in bralce v drugem in tretjem triletju osnovne šole: Janja Vidmar: *Senca poletja*, Irena Velikonja: *Poletje na okenski polici*, Tatjana Kokalj: *Kamen v žepu*, Slavko Pregl: *Car brez zaklada*, Nataša Konc Lorenzutti: *Lica kot češnje*, Nejka Omahen: *Oh, ta kriza!*. Vseh šest izbranih del lahko uvrstimo med realistične pripovedi, v katerih prevladujejo dogodki iz realnega življenja mladostnikov, kot so odraščanje, zaljubljenost, družina, šola, prijateljstvo in drugo. Izboru je botrovalo razmišljanje, da avtorji zgodbe iz vsakdanjega življenja opisujejo v realističnem pripovednem slogu, ki se na jezikovni ravni manifestira z različnimi oblikami pripovedovanja. Med njimi lahko prepoznamo tudi kompleksnejše jezikovne strukture, kot so stalne besedne zveze ali frazeološke enote. Avtorji pričakujejo, da jih bodo mladi bralci razumeli, četudi se frazemi v besedilih pojavljajo na različnih pomenskih ravneh, na metaforični oz. frazeološki in/ali dobesedni ravni. Zaradi te semantične dvoplastnosti lahko frazemi v besedilih opravljajo različne funkcije.

V prispevku se bomo osredotočili na kinegrame, ki predstavljajo ubeseditve neverbalnega izražanja. Njihova posebnost je povezovanje govornice telesa s čustvenim odzivom in/ali komunikativnim pomenom, pri čemer psihičnega procesa ni potrebno izraziti v eksplicitni obliki. Kinegrami lahko avtorju olajšajo opisovanje neprijetnih čustvenih razpoloženj, odzivov na določene dogodke, konfliktnih situacij idr., za katere je značilna močna subjektivnost. S frazemi postane subjektivnost prepričljivejša, saj so prav frazemi tiste ekspresivne oblike, ki v besedilu učinkujejo bolj emocionalno kot leksemi. Čustva zelo pogosto izražamo z govornico telesa, zato bomo v raziskavi predstavili kinegrame kot sredstva, ki jih avtorji uporabljajo ne le za izražanje denotativnega pomenovanja, temveč jim pripisujejo tudi dodatne semantične funkcije. V gradivu bomo raziskovali tudi besedilotvorno vlogo kinegramov v literarnem besedilu, pri čemer nas bo zanimalo, kako kinegrami ustvarjajo kohezivnost na površinski strukturi, na kakšen način tvorijo koherenco in kako so umeščeni v besedilno okolje. Vprašanja, ki smo si jih zastavili, so: V kakšnih situacijah in na katerih mestih se v literarnem besedilu pojavljajo kinegrami? Kakšna razpoloženja in čustvena stanja opisujejo kinegrami? Ali

² Seznam Bralne značke predstavlja knjige, ki so v glavnem izšle po letu 2000 in do konca leta 2015.

so kinegrami v bližnji okolici pomensko opisani oz. ali so njihovi pomeni eksplicitno navedeni? Ali se kinegrami pojavljajo v uslovarjenih oblikah ali v modificiranih oblikah, bodisi zaradi besedne igre bodisi zato, da jih bodo mladi bralci lažje razumeli?

V raziskavi bomo podatke pridobili s korpusno analizo. Na podlagi ugotovljenih rezultatov bomo s kvalitativno korpusno analizo interpretirali zastavljena vprašanja. Za to metodo smo se odločili, ker bomo lahko z njo najustrezneje podali ugotovitve na strukturni in semantični ravni. Prispevek opisuje raziskavo, ki je potekala v različnih fazah. Najprej predstavimo stalne besedne zveze, ki so v frazeologiji povezane s telesom ali deli telesa. Nato se osredotočimo na kinegrame kot ubeseditve neverbalne govorice telesa. Pri razmišljanju o kinegramih izhajamo iz izhodišč, ki jih je ob opazovanju pomenskih in strukturnih lastnosti postavil eden prvih raziskovalcev frazeologije, Harald Burger (1976, 1982, 2015). Najpomembnejša je trditev, da so kinegrami jezikovni prikazi izvenjezikovnega sporazumevalnega izražanja (Burger, Buhofer, Sialm 1982: 56). V analitičnem delu se zdi smiselno najprej izpostaviti kinegrame znotraj besedila zaradi določanja konotativnih pomenov, umestitve v besedilno okolje in razvrščanja glede pojavitve v različnih situacijah. Pri analizi izpostavljamo posamezne zglede, s katerimi ponazorimo umestitve ter funkcije kinegramov v literarnem besedilu za otroke in mladino. Pomenske opise bomo poiskali v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ2) in Slovarju slovenskih frazemov (SSF). V sklepnem poglavju interpretiramo pridobljene rezultate glede na zastavljena vprašanja.

3 Neverbalna komunikacija in frazeologija

Neverbalno komunikacijo in njeno povezavo med telesom in jezikom raziskujejo različne discipline. Med njimi najdemo literarno znanost (Lapinskas 2004), dramsko umetnost (Rüegg 1991), retoriko (Molcho 1995, 2013), poslovni svet (Kavčič 2004), psihologijo (Ule 2009) idr. K neverbalni komunikaciji prištevamo nebesedne simbole, ki jih izražamo paraverbalno s parajezikom, tj. s tonom glasu pri komuniciranju (višina, jakost, ritem, intonacija, poudarek, zvočnost idr.) in različnimi oblikami telesne govorice, kot so govornica obraza (mimika), gestikuliranje oz. kretnje kot govornica s pomočjo rok (ali drugim delom telesa), ki običajno spremlja verbalno sporazumevanje (tudi brez sočasnega besednega sporočanja), ter govornico celotnega telesa v odnosu s prostorom (proksemika oz. razdalja med ljudmi, prostorski pasovi) (prim. Rüegg 1991: 38).

Kako velik pomen ima govornica telesa na poslušalstvo, je zapisano že v delih antičnih retorikov, na primer pri Aristotelu, Kvintilijanu, Ciceronu. Pomen neverbalne govorice se je v zgodovini tudi spreminjal glede na norme v vladajoči družbi.³ Izoblikovale so se različne definicije v različnih znanostih, ki so se ukvarjale z nebesedno komunikacijo. Tudi o tem, kaj točno obsega neverbalna komunikacija, obstajajo različne ugotovitve. Izražanje z različnimi oblikami telesne govorice pomeni, da se sporazumevamo z ostalim svetom, zato morajo biti oblike ustaljene, saj si želimo, da sogovorec razume in si pravilno razlaga našo nebesedno govornico. Ker gre za ustaljene

³ Podroben zgodovinski pregled gl. Rüegg (1991: 28).

vzorke, je postalo povezovanje neverbalne in verbalne komunikacije zanimivo tudi za frazeologijo. Ubeseditve telesnih gibov, kretnj in mimike so uvrstili med frazeološke enote, ker gre za ponavljajoče se stalne besedne zveze.

3.1 Somatizmi, frazeološke geste ali kretnje, mimika, emblemi

Pri povezovanju frazeologije s telesom so se v frazeološki teoriji izoblikovali različni pristopi in poimenovanja. Nekateri povezujejo neverbalno komunikacijo s frazemi, ki vsebujejo dele telesa ali somatizme, drugi razlikujejo mimiko, frazeološke geste ali kretnje in kinegrame (prim. Lapinskas 2004: 39). Somatizme imenujemo frazeme z vsaj eno sestavino, ki poimenuje del telesa (*iti z glavo skozi zid*), okončino (*narediti kaj z levo roko*), čutila (*vtakniti v kaj [svoj] nos*), notranje organe (*biti mehkega srca*) ali telesno tekočino (*kri mu je zavrela*).⁴ Raziskave so pokazale, da predstavljajo somatizmi 15–20 odstotni delež v frazeološkem naboru (prim. Kahl 2015: 86). Pri mimiki gre za izražanje čustev s pomočjo gibanja obraznih mišic. Frazeološke geste imenujeta Baur/Chlost (2005: 69) geste ali kretnje kot spontane zavestne gibe telesa, ki spremljajo izgovorjeno stalno besedno zvezo oz. frazem ali pa jih celo nadomeščajo ter obenem služijo sporazumevanju.⁵ Frazeološka gesta, ki povezuje frazem s spremljajočo kretnjo, je ustaljena in arbitrarna v tem smislu, da ni nujno vezana na zunajjezikovno stvarnost, kot je to s *prstom kazati na kaj* v primeru: »Poglej si no tole dolgo kolono! je s prstom pokazal na gnečo.«, pač pa lahko nastane po prenosu notranjega počutja, ki se kaže navzven s kretnjo rok v ustaljenem frazemu *meti si roke* in pomenu 'zadovoljen, vesel' v primeru:

Trgovci si manejo roke, saj gre za najintenzivnejše nakupovanje v vsem letu: Britanci bodo letos za božične nakupe porabili povprečno po 833 funtov ... (Delo, 23. dec. 2000, NB⁶).

Baur/Chlost (2005: 71) sta opisala institucionalizirane frazeološke geste, pri katerih kretnje spremljajo verbalna dejanja, npr. pokrižanje kot gesta, ki jo uporabljajo pripadniki krščanske Cerkve za blagoslavljanje ob izgovarjanju kratke molitve »V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Amen.« Frazeološke geste nimajo obveznih sestavin, ki poimenujejo telo ali dele telesa, a so nujno povezane z neverbalnim izražanjem. Baur/Chlost (ibid.) opozarjata na razlikovanje med frazemi, ki vključujejo neko nezavedno neverbalno dejanje in frazeološkimi gestami, ki jih hkrati komentirano z besedami.

⁴ Frazeologi različno uvrščajo v svoje raziskave frazeme s sestavinami, ki poimenujejo dele telesa. Nekateri poleg zunanjih vidnih delov upoštevajo tudi nevidne notranje organe (dušo, telesne tekočine idr.). Kržišnik (2009: 152) meni, da je ta dilema nepotrebna, saj je »zaznavanje in konceptualizacija sveta, ki ju odražajo konvencionalizirana jezikovna sredstva, vezano najprej na vidno zaznavanje, le-to pa pri telesu na zunanje telesne dele (od tod tudi poseben položaj somatizma srce v somatski frazeologiji)« Njeno ugotovitev potrjuje dejstvo, da so besedne zveze, ki vsebujejo poimenovanja zunanjih delov telesa, bolj »frazemotvorna« kakor besedne zveze, ki vsebujejo poimenovanja notranjih organov. Edina izjema je srce, ki je figurativno in simbolno zelo produktivna sestavina (prim. ibid).

⁵ V slovenščini se za pojem »kinegram« uporabljata tudi izraza »kretnja« ali »izkretnjski frazemi« (prim. Meterc 2017: 126). Zaranšek (2008) je v svoji raziskavi z izrazom »kretnje« poimenovala vse gibe in dejanja, ki na jezikovni ravni delujejo kot kretnje. Mednje uvršča med drugim gestikuliranje, mimiko, držo telesa, gibe, ki izhajajo iz obnašanja živali, telesne spremembe idr.

⁶ NB je kratica za korpus Nova beseda Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Frazeološko gesto opredeljujeta kot povezavo med verbalnim in neverbalnim vedenjem, pri katerem (1) neverbalno izražanje namiguje na določen frazem (*držim pesti*) in (2) se hkrati s frazom oz. stalno besedno zvezo pojavlja neka tipična kretnja, na primer *potrhati na les* v spodnjem zgledu ali v slovenščini tudi samo *potrhati*:

»V veliko pomoč mi je bil gospod Gazibera, predsednik KK Fida, ki je poskrbel, da sem takoj prišla na vrsto za operacijo. In moram potrhati na les, po posegu nisem imela več problemov s kolenom,« poudari Marijana Jularič, ki se je po sedemmesečni rehabilitaciji uspešno vrnila na blazine (DELO, leto 2002; NB).

Konvencionalizirane kretnje, s katerimi lahko povsem nadomestimo jezikovne znake (kimati = da), sta psihologa Ekman in Friesen (1969) imenovala »embleme«. Gre za neodvisne neverbalne izraze z lastnim pomenom, ki lahko nastopajo povsem samostojno.

Emblems are those nonverbal acts which have a direct verbal translation, or dictionary definition, usually consisting of a word or two, or perhaps a phrase. [...] Emblems occur most frequently where verbal exchange is prevented by noise, external circumstance [...] In such instances, emblematic exchange carries the bulk of message which would typically be communicated through words (ibid.: 64).

Tak primer bi bila kretnja *pokazati sredinec* v naslednjem odlomku:

Drugi dan na tej poti me je kakih šestdeset kilometrov pred vasjo Tikitiki agresivno prehitelo krdelo temnih, surovih, debelih, tetoviranih, težkih motoristov, oblečenih v črno. Preden so izginili za ovinkom, mi je eden pokazal sredinec. Black power, sem prebral na hrbtih (Tomo Križnar: Samotne poti; NB).

3.2 Kinegrami

Izhajajoč iz kinetike, vede o gibanju telesa, je Burger (1976: 313) s pojmom »kinegrami« poimenoval somatizme, ki verbalizirajo ritualizirani telesni gib z mimiko ali kretnjo na jezikovni in simbolni ravni. K kinegramom prištevamo kretnje ali geste (*skomigniti z rameni*), mimiko (*gubati čelo*) in telesno govorico s posameznimi deli telesa (*povesiti, skloniti glavo* 'žalost, zadrega').

Določeni telesni gibi sprva veljajo kot neverbalni znaki za določena dejanska stanja, ki so lahko različni v posameznih kulturnih skupnostih. Ščasoma neverbalno vedenje ubesedimo in tako postane del ustaljenih navad. Za ta tip je bistvenega pomena, da sta dobesedni in frazeološki pomen realizirana istočasno. Tako sta kodirani obe ravni razumevanja hkrati (Kahl 2015: 82; prev. U. Valenčič Arh).

Pri kinegramih gre za pomensko kombinacijo na dobesedni ravni (telesno dejanje) in simbolni ravni (izražanje čustvenega razpoloženja). Simbolnemu pomenu je dodana komunikativna oz. konotativna vrednost. Grzybek poudarja, da »sočasna realizacija jezikovnega in nejezikovnega vedenjskega stereotipa v obliki semiotične kontinuitete heterogenih sestavin generira v kompleksen znak frazeološke gestikulacije« (Grzybek 2007: 195; prev. U. Valenčič Arh).

Na primeru *gubati čelo* ('izražati skrb') lahko po Burgerju (prim. 2015: 65) določimo več semiotičnih ravni: 1. faktično vedenje oz. telesni gib (gubanje čela kot oblika

neverbalnega vedenja), 2. konvencionalizirani pomen vedenja (»pomen« neverbalnega vedenja), 3. jezikovni izraz (oblika izraza), 4. dvostopenjski »pomen« jezikovnega izraza, 4a) označevanje faktičnega vedenja (=1), 4b) označevanje pomena vedenja (=2). Razlikujemo lahko več razmerij med 1, 2 in 4. Najbolj jasen je primer, ko določenemu neverbalnemu gibu ustreza ubeseditev v obliki frazeološke enote in je iz sobesedila razvidno, da je bil telesni gib dejansko izveden.

- (1) Beti mi je poslala morilski pogled, pa sem samo *skomignila z rameni*. Ni mi bilo jasno, zakaj je bila tako skrivnostna. (Omahen 2002: 267)⁷

Skomigniti z rameni pomeni, da telo nebesedno dejanje (lahko) dejansko izvrši in obenem na simbolni ravni posreduje določeno informacijo: 'izrazi nevednost, nezanimanje, dvom' (prim Burger 2015: 65).⁸ Kinegram *skomigniti z rameni* v zgledu 1 je uporabljen kot telesno dejanje in izražanje nevednosti, kar je razvidno iz sobesedila. Tudi v spodnjem zgledu 2 je iz okolice besedila jasno, da je bilo neverbalno dejanje, ki se je ubesedilo v stalno besedno zvezo *premeriti od glave do pet* v pomenu '(na hitro) pogledati, ogledati si', tudi dejansko izvedeno.

- (2) »Mi je Lili rekla, da prideš. Saj si se zmenil z njo, ne?« »Mhm,« je prikimal Lenart. Ni mu ušlo, da ga je Jernej *premeril od glave do pete* po vsej niti ne preveč kratki dolžini s posebnim, rahlo dvomečim pogledom. (Pregl 2009: 21)

V zgledu 3 je kinegram *križem rok* v pomenu 'lenariti, ne delati' uporabljen v besedilu tako, da iz sobesedila razberemo, da je realiziran le njegov simbolni pomen.

- (3) Mrzlično je premišljevala, kaj ji je storiti, odločena, da nikakor ne namerava *sedeti križem rok*. In potem se ji je posvetilo. (Vidmar 2000: 119)

V zgledu 3 je kinegram uporabljen v prenovljeni oz. modificirani obliki, saj so v obeh slovarjih (SSKJ2 in SSF) navedene le oblike *držati roke križem, ne držati rok križem, ne stati križem rok*. Pri uporabljeni stalni zvezi z glagolom *sedeti* gre za postopek sestavinske prenovitve.

Kinegrama *skomigniti z rameni* in *premeril od glave do pete*, ki imata dvojno branje na kinetični in simbolni ravni, prištevamo med prave kinegrame (»echte Kinogramme«) (prim. Burger 1976: 320; 1982: 59). Oba pomena se navezujeta na dve realnosti: prva na fizično oz. telesno, druga na družbenokulturno ali psihično realnost. Obstajajo tudi kinegrami, kot so *požirati koga z očmi, zaviti komu vrat, puliti si lase* ('biti zelo žalosten, obupan'), pri katerih lahko opisano dejanje razumemo le metaforično na simbolni ravni. Pri teh kinegramih, ki jih Burger (2010: 47) imenuje neprave kinegrame ali psevdokinegrame (»unechte oder Pseudo-Kinogramme«), telesni gibi bodisi realno niso možni ali pa so postali nekonvencionalni.⁹

⁷ Kinegrame v zgledih označila v poševnem tisku avtorica tega članka.

⁸ Čeprav je simbolni pomen konvencionaliziran, je lahko večpomenski, in šele iz sobesedila je razvidno, kateri pomen je mišljen (prim. Burger/Buhofer/Sialm 1982: 59).

⁹ Budvytyte/Lapinskas (2007: 153) sta psevdokinegrame razdelila v tri skupine: 1. vizualno deloma realizirane (*ugizniti se v jezik*), 2. vizualno niso realizirani (*komu gredo lasje pokonci*) in 3. prevzeti iz živalskega sveta (*našpiti ušesa*).

- (4) »Bi rada slišala vsebino ali ne?« je nestrpno zacepetala Ana. »V petih minutah ti ne morem povedati vseh podrobnosti. Sicer bi bilo pa bolje, če bi prebrala knjigo.« »Ne, ne, kar nadaljuj,« *sem se ugriznila v jezik*. (Omahen 2002: 77)

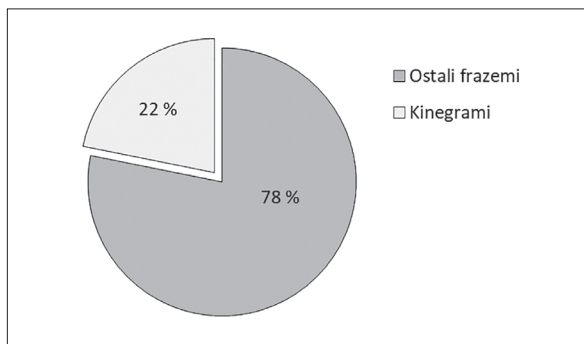
Iz sobesedila v zgledu 4 je razvidno, da je psevdokinegram *ugrizniti se v jezik*, ki je po navedbah v SSF večpomenski ('1. ne povedati, reči nameravanega, zamišljenega, 2. komu se kaj zgoditi, kar je prej obsojal pri drugih') uporabljen na metaforični način. Kot je zapisal Keber (2011: 310), temelji frazem »na predstavi, da če se ugriznemo v jezik, ta kot eden najpomembnejših govornih organov ne more opraviti svoje funkcije – govorjenja.« Zanimiv je dodatek, da je zveza *ugrizniti se v jezik* zapisana v Pleteršnikovem Slovensko–nemškem slovarju (II, 714) »a še v osnovnem pomenu.« (prim. ibid: 311). To pomeni, da se je simbolni pomen razvil kasneje.¹⁰

4 Analiza in ugotovitve

4.1 Delež kinegramov v semantični klasifikaciji

V analizi želimo predstaviti, v kolikšnem obsegu se oblike neverbalnega vedenja manifestirajo v frazeoloških enotah in kako povezujejo telesno in jezikovno govorico v izbranem gradivu. Ker nas je zanimalo, kolikšen delež med vsemi tipi frazemov predstavljajo kinegrami, smo najprej izločili ostale tipe frazemov. Pri tem smo izhajali iz Burgerjeve osnovne klasifikacije. V semantični osnovni klasifikaciji, s katero Burger (2015: 31) opredeljuje frazeologijo s semiotičnega vidika in razvršča frazeme glede na znakovno funkcijo na referenčne frazeme, ki poimenujejo zunajznakovno predmetnost (predmete, pojave, dejanska stanja), strukturne frazeme, ki imajo le slovnično funkcijo, in komunikacijske frazeme, ki imajo posebno vlogo pri opravljanju govornih dejanj, omenja kinegrame kot frazeme z dvojnim načinom branja frazemov (ibid: 65). Iz analize smo izločili strukturne frazeme, ker vzpostavljajo le slovnična razmerja. Z namenom, da predstavimo delež kinegramov v korpusu, smo kinegrame ločili od ostalih tipov referenčnih in komunikacijskih frazemov, kot so frazeološke celote oz. nemotivirani frazemi, frazeološke zveze oz. delno motivirani frazemi, primerjalni frazemi, frazeološki pari, pragmatični frazemi, krilatice, pregovori in splošnice (prim. Valenčič Arh 2014: 137, 214).

¹⁰ Burger (2010: 65) poudarja posebnost psevdokinegramov v tradicionalnem neverbalnem vedenju, ki je sicer predstavlljivo, toda v realnosti dokaj neizvedljivo, a vsekakor zanimivo z zgodovinskega oz. diahronega vidika.

Graf 1: Delež kinegramov med vsemi frazemi v izbranem gradivu.

Ugotovili smo, da je v izbranem korpusu relativno visok delež kinegramov v frazeološkem naboru, saj predstavlja 22 odstotkov vseh analiziranih frazemov. Rezultat niti ne preseneča, ker telo s pogledom, izrazom oči, celotno mimiko, držo telesa ali kretnjami ustvarja jezik, ki ga avtor v literarnem delu uporablja za izražanje čustvene in mentalne sposobnosti ter pri opisovanju zunanosti, čustvenih stanj, dogodkov protagonistov in celotnega dogajanja.

4.2 Kinegrami izražajo čustva in čustvena stanja

S telesno govorico se naše telo odziva na notranje in zunanje dražljaje. Notranji dražljaji spodbudijo v telesu željo, da z neverbalno govorico izrazi določene notranje želje ali potrebe. Zunanji dražljaji povzročijo pozitivni ali negativni odziv telesa in s telesno govorico se telo nanje odzove. Rüegg (1991: 5) omenja raziskave, ki enačijo signale telesne govorice s čustvi in čustvenimi stanji. V nadaljevanju analize korpusna gradiva smo se osredotočili na vprašanje, v kolikšni meri kinegrami izražajo čustva in čustvena stanja. V znanstveni literaturi raziskovalci navajajo različne pristope in med prvinska čustva uvrščajo različno število čustev, od štirih do dvanajst in več.¹¹ Čustvenih stanj in čustvenih razpoloženj, v katerih je izraženih več čustev hkrati, je seveda veliko več, in zanimiva bi bila podrobna analiza jezikovnega izražanja, a za namene našega prispevka prezamudno, zato smo se v tej raziskavi omejili na primarna čustva in nekatera čustvena stanja.¹² Izbrali smo Ekmanov model iz 70. let prejšnjega stoletja, ki je postal temelj vseh kasnejših raziskav o čustvih. Med primarna čustva je prišteval *srečo*, *žalost*, *jezo*, *strah*, *presenečenje* in *gnus*. Na podlagi Ekmanovega modela smo pri kinegramih ugotavljali čustva in čustvena stanja po naslednjih parametrih in zastavljenih vprašanjih: Ali kinegram opisuje primarno oz. univerzalno čustvo? Ali

¹¹ Podroben pregled gl. Kovačević/Ramadanović (2016: 507).

¹² Osem sestavljenih čustev predpostavlja Plutchikov model: optimizem (predvidevanje in veselje), ljubezen (veselje in zaupanje), podredljivost (zaupanje in strah), strahospoštovanje (strah in presenečenje), neodobravanje (presenečenje in žalost), kesanje (žalost in gnus), prezir (gnus in jeza) in agresivnost (jeza in pričakovanje) (prim. Kovačević/Ramadanović 2016: 506; Jakop/Valenčič Arh 2018: 181).

je čustvo sestavni del kinegrama? Ali je čustveno stanje eksplicitno izraženo v bližnji okolici kinegrama v sobesedilu?

- (5) Nejevoljno sem zavzdihnila in proti piflarju *zavila z očmi*, češ, tip me kar naprej nadleguj moram se ga znebiti. (Omahen 2002: 304)

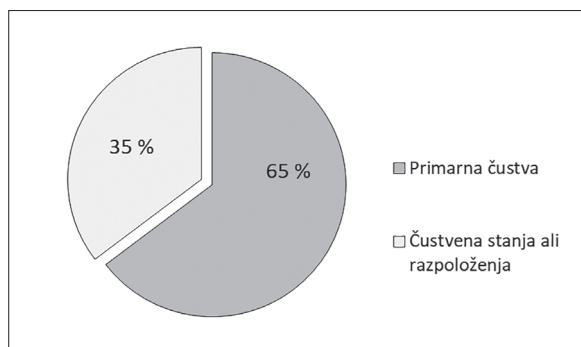
V zgornjem zgledu 5 se pojavi kinegram *zaviti z očmi*, s katerim protagonistka poleg nejevoljnega vzdihla dodatno izraža svoje nezadovoljstvo in stopnjuje čustveno stanje jeze. S kinegramom je opisano primarno čustvo, vendar brez eksplicitnega navajanja v bližnji okolici besedila.

- (6) Dvignila sem se s školjke, potegnila vodo in se začela kot preganjana žival ozirati okrog sebe. Prenosnik sem porinila pod kup brisač v omari, si umila roke in počasi odklenila vrata. »Kje ga imaš?« je planila Ana. Mirno sem dvignila obrvi, roke pa so se mi tresle. »Človek v tej hiši še na večju nima miru!« sem zmajala z glavo. Beti je *od jeze prebledela*, Ana pa je pomolila glavo v kopalnico. (Omahen 2002: 36)

V SSF je kinegramu *prebledeti od jeze* pripisan pomen 'biti zelo jezen'. Čustvo, izraženo z besedo *jeza*, je sestavina stalne besedne zveze. V zgornjem zgledu 6 je opisana napeta situacija med tremi sestrami, ki je pogosto del vsakdanjega in vse tri protagonistke doživljajo jezo, ogorčenje ali nejevoljo. V analiziranem korpusu se je čustvo v eksplicitni obliki v bližnji okolici kinegrama pojavilo zgolj še v enem primeru (*biti trd od strahu*), v ostalih zgledih je bilo čustvo implicitno izraženo v sobesedilu.

- (7) »Do desetih moraš biti doma,« je rekla mami. »Do desetih?« sem razočarano vprašala in *nos se mi je vidno povetil*. (Velikonja 2006: 192)

V zgledu 7 se je kinegramu *nos se je povetil komu* z uslovarjenim pomenom 'pokazal je užaljenost, prizadetost z izrazom' pridružil načinovni prislov *razočaran* in dodatno objasnili neugodno čustveno stanje glavne junakinje, ki ga je povzročila neizpolnitev želje oz. pričakovanje, da bi se lahko vrnila domov ob kasnejši uri.

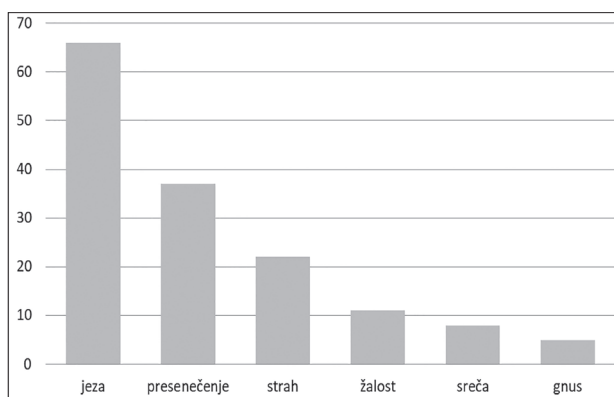
Graf 2: Delež kinegramov, ki izražajo čustva in druga čustvena stanja ali razpoloženja.

Po pregledu vseh kinegramov v korpusu smo ugotovili (graf 2), da dve tretjini kinegramov izražata primarna čustva in dobra tretjina ostala čustvena stanja in razpoloženja (npr. ljubezen, zaupanje) ali pa opisujejo odzive na zunanje dražljaje (npr. obžalovanje,

radovednost) kot na primer v zgledu 8, kjer je uporabljena frazeološka enota *imeti oči na pecljih* v pomenu 'zelo radovedno, pazljivo gledati'.

- (8) To se bo vse uredilo. Moja Maja! Konec koncev, tudi jaz sem ji všeč, kar ni slabo. *Fantje imajo oči na pecljih ...* (Pregl 2009: 126)

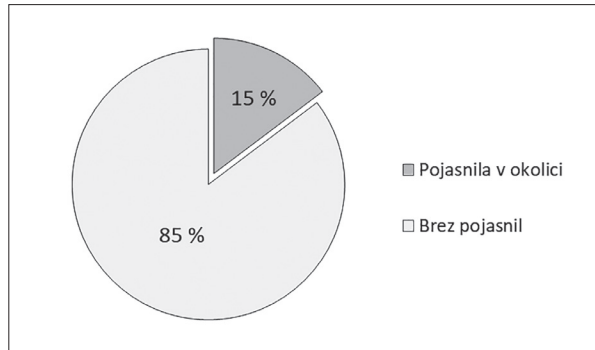
Med osnovnimi čustvi je najbolj izstopala jeza, sledijo presenečenje, strah, žalost in sreča, na zadnjem mestu je gnus. Ugotovitev ne preseneča, saj je za mladostnike in zgodbe v realističnih problemskih literarnih besedilih značilno, da se na kritične momente v družbi in družini junaki v zgodbah odzovejo z negativnim odklonilnim odnosom in s kratkotrajnimi čustvi, med katere spada jeza. Poleg tega človek kot socialno bitje svoja negativna čustva izraža bolj zakrito ali posredno. Takšno posrednost omogočajo prav frazeološke enote, med njimi zagotovo tudi kinegrami.

Graf 3: Delež primarnih čustev, izraženih s kinegrami.

Na drugem mestu je presenečenje, kar kaže na to, da kinegrami v korpusu pogosto izražajo čustvo, ki je odziv na neko nepričakovano predhodno dejanje. Poleg jeze sta tudi strah in žalost, ki sledita na tretjem in četrtem mestu, negativni čustvi. Pozitivno čustvo sreča je šele na predzadnjem mestu in potrjuje, da stanju velikega duševnega ugodja v kinegramih v korpusu ni odmerjena velika vloga. Na zadnjem mestu je pristalo čustvo gnus kot občutek, ki ga povzroči nekaj odvratnega. Tudi pri kinegramih, ki izražajo čustvena stanja ali razpoloženja, smo ugotovili, da so kinegrami opisovali največ negativnih občutij, kot so neugodje, nevednost, razočaranje idr., a tudi pozitivno stanje veselje.

V grafu 6 je prikaz analize bližnje okolice kinegramov, ki je pokazala, da je bilo čustvo ali čustveno stanje v 15 odstotkih v sobesedilu dodatno pojasnjeno z drugimi jezikovnimi znaki in opisi (prim. zgled 7).

Graf 4: Pojasnila v okolici kinegramov.

Pomensko razlago stalne besedne zveze v bližnji besedilni okolici imenujemo parafrazo. V besediloslovnem pristopu služi parafraza za zagotavljanje besedilne koherence. Namen parafraze je zagotoviti pravilno razumevanje frazema, še posebej pri frazemih z dvojnimi branjem.

- (9) Zaslišal je korake. Predrag? Stric Sveto? *Zadržal je sapo*. Nekdo onstran vrat se ga je malone dotikal. *Srce mu je padlo v hlače* in *na vrat na nos* je planil nazaj domov. (Vidmar 2000: 96)

V zgledu 9 je uporabljen kinegram *zadržati sapo*, ki na semantični ravni izraža večpomenskost: presenečenje, zadihanost, strah, napetost idr. Osrednjo figuro v odlomku je obšel strah, kar je mogoče zaznati iz sobesedila in tudi opisane scene. Najbolj nazorno o tem, da gre za čustvo strah, torej za neprijetno stanje vznemirjenosti zaradi okoliščin, dojame bralec pri zadnjem stavku, ki je vpeljan s frazemom *srce je padlo v hlače komu* v pomenu 'kdo se je zbal, izgubil pogum'. K dodatni ekspresivnosti prispeva frazem *na vrat na nos* v pomenu 'naglo, na hitro, brez premišljanja'. Uporaba dodatnih pojasnil v okolici kinegramov nedvoumno prispeva k razumljivosti neverbalne govornice.

4.3 Kinegrami in primerjalni frazemi

Strukturno-semantična analiza je razkrila frazeološke enote, ki združujejo kinegrame s primerjalnimi frazemi. Slednje v strokovni literaturi imenujemo tudi komparativni frazemi ali frazeološke oz. stalne primere. Na strukturni ravni so primerjalni frazemi sestavljeni iz izhodiščnega pojma, primerjalnega veznika in primerjalne sestavine. Primerjalna sestavina ima dodane konotativne pomenske prvine in pogosto služi za okrepitev izhodiščnega pojma (prim. Melanija Larisa Fabčič 2014: 199). V izbranem gradivu primerjalni frazemi in kinegrami marsikdaj nastopajo v dvojni vlogi: kot kinegram v izhodiščnem pojmu, ki izraža govornico telesa, in primerjalni frazem v primerjalni sestavini (*obstati kot vkopan, stati kot lipov bog*). V frazeološki analizi so se pojavile različne povezave: (a) kombinacija uslovarjenih oz. leksikaliziranih kinegramov s primerjalnimi frazemi (10), (b) uslovarjeni kinegrami z dodajanjem priložnostnih primerjalnih sestavin (11) in (c) prenovitve primerjalnih sestavin (13).

- (10) Prva je v kuhinjo vstopila Elinor in *obstala kot vkopana*, tako da sem se zaletela vanjo, vame pa sta trčili še Beti in Ana. (Omahen 2002: 28)

Frazem *obstati kot vkopan* je po svoji strukturi tako kinegram kot tudi primerjalni frazem. Vse sestavine so uslovarjene in imajo stalno obliko. Na semantični ravni izraža uslovarjeni pomen 'obstati negibno, togo'. Kot je razvidno iz besedila v okolici, je protagonistka Elinor dejansko tako naglo obstala, da sta vanjo nenamenoma trčili še dve protagonistki. Primerjalna sestavina *vkopana* nedvoumno stopnjuje izhodiščno situacijo *obstati*.

- (11) »Si ti normalen?« je vprašala Vanja in ob tem *zavijala z očmi* kot gasilska sirena in *cepotala z nogami*, kot bi bila maček, ki se otresa neprostovoljne kopeli. (Kokalj 2005: 18)

V SSKJ2 je izražanje jeze s pomočjo neverbalne govornice zapisano kot: *zavijati oči, z očmi od jeze*. V zgledu 11 lahko razberemo, da je Vanja zelo jezna in kinegramu *zavijati z očmi* je avtorica dodala primerjavo z gasilsko sireno. Opis občutka jeze stopnjuje tudi ekspresivno izražena besedna zveza *cepotali z nogami* in ponovno stopnjevanje s slikovito primerjavo »z mačkom, ki se otresa neprostovoljne kopeli«. Namen dodajanja enkratnih primerjav je ustvarjanje večjega vtisa na bralca in poudarjanje čustvenega stanja.

- (12) Ana je *zardela kot kuhan rak*. »Eee, ja, to je moj pri-prijatelj Kristjan. No, pravzaprav sva skupaj pri fizikalnem krožku.« (Omahen 2002: 145)

- (13) O hvala vsemogočnim silam! Jon se je zasmel! »Kako pa prideš vanjo?« *Zardela sem kot prezrel paradižnik*. »Splezaš na posteljo.« (Omahen 2002: 164)

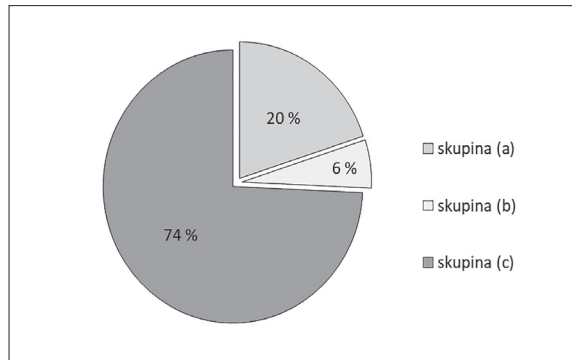
V nadaljevanju so nas zanimala prenovitve iz skupine (c), pri katerih eno ali več izmed leksikaliziranih sestavin zamenja priložnostna sestavina in spremeni strukturo frazema. V zgledu 13 sta prenovitveni sestavini *prezrel paradižnik* nadomestili *kuhan rak* v uslovarjenem frazem *zardeti kot kuhan rak* (12). V frazeološki teoriji to vrsto modifikacije imenujemo leksikalna substitucija. S primerjanjem lahko avtor podstavo v primerjalni sestavini iz različnih vzrokov različno leksikalno zapolni. Inovativnost pri izbiri odseva avtorjevo kreativnost pri podajanju slikovitih oz. metaforičnih primerjav. Obenem tudi upošteva okoliščine, v katerih se nahajajo mladi bralci in njihov izkustveni svet. Za podrobnejšo analizo leksikalne zapolnitve v okolici smo med prenovitvami primerjalnih sestavin izbrali zglede z glagolom *zardeti* in primerjalnim veznikom *kot*. V slovenščini so s sestavino *zardeti* v pomenu 'dobiti rdečkasto barvo zlasti lic zaradi razburjenja, razgretosti' (SSF) leksikalizirani kinegrami oz. primerjalni frazemi: *zardeti do ušes, zardeti od jeze, zardeti kakor mak, zardeti kot kuhan rak*, na primer v (12). V (13), (14), (15) in (16) so primerjalne sestavine zamenjane z inovativnimi elementi.

- (14) »Ej, Tilen, a veš, da je Dora nocoj prespala pri Andreju,« se je Mark kar naenkrat obrnil k fantu, ki je hitel po hodniku. »Kaaj?« je zategnil Tilen. »Ljubček in ljubica!« je blebetal Mark. Andrej je *zardel*, kot bi ga polil s paradižnikovo mezgo, Tilen pa je z nogo butnil v šolska vrata in zavil oči. »Dojenček!« je rekel in vrata so se sama zaloputnila za njim. (Kokalj 2005: 25)

- (15) Jon se je namreč ustavil, spustil roke z mojega pasu in buljil vame kot v Marsovca. »KAJ si rekla?« »Nič,« sem *zardela kot Marsovec* (saj veste, Rdeči planet in te fore) in pogledala v tla. (Omahen 2002: 244)

(16) Jon je *zardel kot* semafor. »Ker sem se te bal,« je priznal. (Omahen 2002: 325)

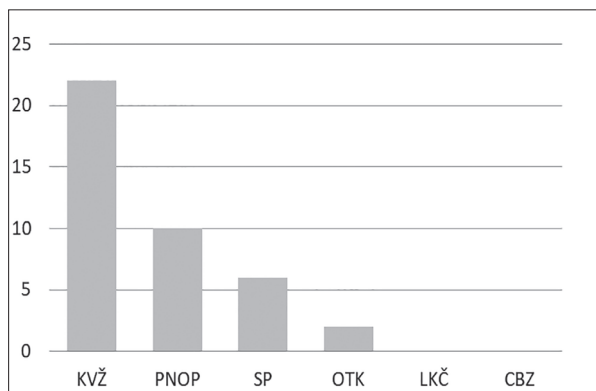
V vseh štirih zgledih (13–16) opazimo, da je na leksikalni ravni drugi del uslovarjenega frazema izpuščen, na njegovo mesto je postavljena slikovita primera: *zardeti kot* bi ga polil s paradižnikovo mezgo, *zardeti kot* prezrel paradižnik, *zardeti kot* Marsovec, *zardeti kot* semafor. Na pomenski ravni gre za čustveno stanje, ko postane oseba rdeča v obraz zaradi razburjenosti ali razgretosti ali ker ji je nerodno. Vsem prenovitvenim elementom je skupno to, da poimenujejo nekaj, za kar je značilna rdeča barva.

Graf 5: Kombinacija kinegramov s primerjalnimi frazemi.

Kot je prikazano v grafu 5, je bilo največ (74 %) kombinacij leksikaliziranih kinegramov s prenovitvenimi primerjalnimi sestavinami iz skupine (c). Zgledov, v katerih se pojavljajo kombinacije leksikaliziranih kinegramov s primerjalnimi frazemi iz skupine (a) je bilo 20 odstotkov, najmanj pa je bilo leksikaliziranih kinegramov z dodajanjem priložnostnih primerjalnih sestavin iz skupine (b). Podatek, da je bila več kot polovica primerov iz skupine (c) rabljena v literarnem delu *Kamen v žepu* avtorice Tatjane Kokalj, potrjuje jezikovno-slogovno značilnost v pričujočem literarnem besedilu (graf 6).

Četudi izvorna domiselnost ustvarja neobičajno metaforiko na leksikološki ravni, so podobnosti primerljive s svetom, ki ga mladi bralci mladinskih literarnih del dojemajo in doživljajo v svojem vsakdanu (npr. *paradižnikova mezga*, *gasilska sirena*). Domišljajska individualiziranost v priložnostnih pomenskih prenosih obenem stopnjuje izrazno moč kinegramov. V nadaljevanju nas je zanimalo, koliko je bilo vseh prenovitev kinegramov v zbranem korpusu.

Graf 6: Delež kinogramov s prenovitvenimi primerjalnimi sestavinami v romanih.

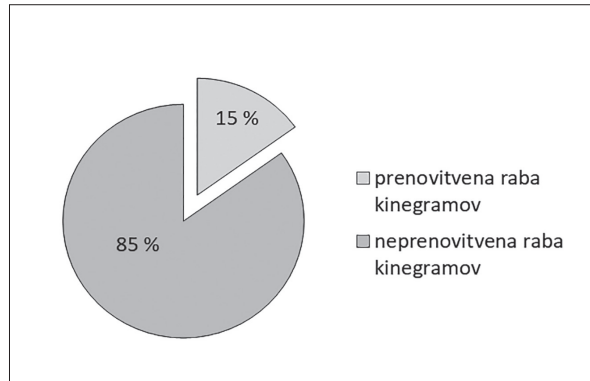
4.4 Prenovitve

Prenovitveni posegi ali modifikacije so kreativni postopki, ki »kršijo« definicijsko lastnost stalnosti oblike in pomena frazeoloških enot. S stalnostjo frazeme ločimo od metafor. Frazemov ne tvorimo sproti, temveč so odraz jezikovnega izražanja v določeni jezikovni skupnosti. Vsaka sprememba v sestavinski zapolnitvi, ki je posledica kreativnega inovativnega procesa, ima določeno funkcijo. Možnosti za prenavljanje frazemov so raznolike in skorajda neomejene (prim. Kržišnik 2006: 271). K temu pripomore tudi dejstvo, da je frazem stalna zveza, ki je sestavljena iz več besed (kriterij večbesednosti) in zelo primerna za poigravanje s posameznimi sestavinami.

- (17) »V šolskem zboru nisi zdržala niti dva tedna, Ema.« Če je pa trapasta prfoksa izbirala same dolgočasne, mrtvaške pesmi, ob katerih *so mi šle dlake pokonci*. »Ne morem pomagati, če mi repertoar ni ustrejal,« sem rekla na glas. (Omahen 2002: 8)

Analiza je pokazala, da je v celotnem korpusu relativno majhno število modificiranih kinogramov, zgolj 15 odstotkov.¹³ Najpogostejše prenovitve so spremembe v leksikalni strukturi, ki z odstopi od leksikaliziranega frazema pritegnejo bralčevo pozornost. Leksikaliziran frazem *lasje so šli pokonci komu* ima stalno semantično razlago 'občutiti grozo, odpor; zgražati se'. V zgledu 17 je sestavino *lasje* zamenjala sestavina *dlake*. Domiselna in izvorna sprememba ob dekodiranju povzroči presenečenje ter prispeva k razumevanju in zabavnosti. Prenovitve lahko ustvarijo določeno slikovitost in pripomorejo k večji čustvenosti pri prebiranju literarnih besedil.

¹³ V tem podatku so vključeni tudi leksikalizirani kinogrami s prenovitvenimi primerjalnimi sestavinami iz skupine (c) (gl. 4.3).

Graf 7: Prenovitvena in neprenovitvena raba kinegramov.

5 Zaključek

Ljudje se sporazumevamo na dveh komunikacijskih ravneh: s pomočjo izgovorjenih ali zapisanih besed in z nebesednim sporočanjem s pomočjo telesne govorice. Analiza kinegramov v izbranem gradivu je potrdila, da pisateljice in pisatelji v literarnih besedilih za drugo in tretje osnovnošolsko obdobje uporabljajo neverbalno govorico. S pomočjo kinegramov ali ubeseditve telesne govorice (gibov, kretenj in mimike), ki predstavljajo med vsemi frazeološkimi enotami 22 odstotkov, opisujejo občutke, subjektivno doživljanje in odzive v določenih situacijah. Na osnovi korpusnih podatkov je bilo mogoče potrditi obstoj primarnih čustev, najpogosteje jezo in presenečenje. Ker je pomembno, da so signali na neverbalni ravni pravilno razumljeni in v izogib nesporazumov ter napačnega razumevanja pri bralcih, so aktivirana dodatna pojasnila v obliki eksplicitnih in implicitnih parafraz. Med redkimi prenovitvenimi postopki smo lahko ugotovili le sestavinske prenovitve, ki so prispevale k slogovni raznolikosti in večji slikovitosti. Zanimivo inovativnost, pri kateri je avtorjev poseg kreativne narave, smo zasledili v kombinirani rabi kinegramov s primerjalnimi frazemi in prenovitvami primerjalnih sestavin.

Raziskava odpira zanimivo področje, ki bi ga lahko razširili z nadaljnji študijami: primerjavo z ubeseditvijo čustev in čustevnih stanj v literarnih besedilih za srednješolsko obdobje ter medjezikovno primerjavo frazeološkega izražanja govorice telesa v drugih jezikih.

VIRI IN LITERATURA

Rupprecht S. BAUR, Christoph CHLOSTA, 2005: „Du hast ja ‘nen Vogel!“. Phraseologie und Gesten in der Alltagssprache. *Essener Unikate* 26. 69–75.

- Aina BUDVYTYTE, Saulius LAPINSKAS, 2007: Phraseologische Kinegramme im Deutschen und im Litauischen: Aspekte des interkulturellen Vergleichs. *Phraseology in Motion II*. Ur. Annelies Häcki Buhofer, Harald Burger. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren. 151–62.
- Harald BURGER, 1976: ‚die Achseln zucken‘ - Zur sprachlichen Kodierung nicht-sprachlicher Kommunikation. *Wirkendes Wort* 26. 311–34.
- Harald BURGER, 2010/2015: *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Harald BURGER, Annelies BUHOFER, Ambros SIALM, 1982: *Handbuch der Phraseologie*. Berlin: de Gruyter.
- Društvo bralna značka Slovenije – ZPMS: Seznam za osnovnošolsko in srednješolsko obdobje. [Na spletu](#).
- Paul EKMAN, Wallace V. FRIESEN, 1969: The repertoire of nonverbal behavior – Categories, origins, usage and coding. *Semiotica* I. 49–98.
- Paul, EKMAN, 1972: *Emotions in the Human Face*. New York: Pergamon Press.
- Melanija Larisa FABČIČ, 2014: Mentalna podoba človeka v slovenskih, nemških in madžarskih primerjalnih frazemih. *Slavistična revija* 62/2. 195–215.
- Peter GRZYBEK, 2007: Semiotik und Phraseologie. *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung # Phraseology: an international handbook of contemporary research* 1. Ur. Harald Burger, Dmitrij Dobrovolskij, Peter Kühn, Neal R. Norric. Berlin, New York: de Gruyter. 188–208.
- Nataša JAKOP, Urška VALENCIČ ARH, 2018: Z veseljem po frazeologiji: strukturno-semantični vidik izražanja veselja v slovenščini. *Slavofraz 2016: Phraseologie und (naive) Psychologie*. Ur. Agnieszka Będkowska-Kopczyk, Heinrich Pfandl. Hamburg: Verlag Dr. Kovač. 281–191.
- Stephanie Kahl, 2015: *Kontrastive Analyse zu phraseologischen Somatismen im Deutschen und Italienischen*. Bamberg: University of Bamberg Press. [Na spletu](#).
- Bogdan, KAVČIČ, 2004: *Osnove poslovnega komuniciranja*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Janez, KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. [Na spletu](#).
- Tatjana KOKALJ, 2005: *Kamen v žepu*. Ljubljana: Genija.
- Nataša KONC LORENZUTTI, 2014: *Lica kot češnje*. Ljubljana: MK.
- Barbara KOVAČEVIČ, Ermina RAMADANOVIČ, 2016: Primarne emocije u hrvatskoj frazeologiji. *Rasprave* 42/2. 505–27.
- Erika KRŽIŠNIK, 2006: Izraba semantične potence frazemov. *Slavistična revija* 54. 259–79.
- Erika KRŽIŠNIK, 2009: Telo in frazeologija. *Telo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi : zbornik predavanj / 45. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 22. 6.–10. 7. 2009. Ur. Mateja Pezdirc Bartol. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 151–68. [Na spletu](#).
- Saulius LAPINSKAS, 2004: Phraseogesten und Kinegramme als Stilmittel zur Charakterisierung der Personen in narrativen Texten. *Kalbotyra* 54/3. 39–45.
- Matej METERC, 2017: Kinegrami v slovaških in slovenskih splošnih slovarjih ter korpusnih virih. *Sedemdeset let slovakistike v Ljubljani: posvečeno Andreju Rozmanu*.

- Ur. Špela Sevšek Šramel, Jozef Pallay. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 126–32.
- Samy MOLCHO, 1995: *Alles über Körpersprache*. München: Mosaik Verlag.
- Samy MOLCHO, 2013: *Körpersprache*. München: Wilhelm Goldmann Verlag.
- Nova beseda. Besedilni korpus Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. [Na spletu](#).
- Nejka OMAHEN, 2002: *Oh, ta kriza!* Ljubljana: Karantanija.
- Slavko PREGI, 2009: *Car brez zaklada*. Novo mesto: Založba GOGA.
- Regula RÜEGG, 1991: *Im Abgehen ein Schnippchen schlagend*. Bern: Peter Lang Ag.
- SSKJ 2 = Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Ljubljana: Založba ZRC. [Na spletu](#).
- Mirjana ULE, 1993: *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Urška VALENČIČ ARH, 2014: „*Ein Prinz auf der Erbse*“: *Phraseologie und Übersetzung: am Beispiel der Kinder- und Jugendliteratur von Christine Nöstlinger im Deutschen und Slowenischen*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren.
- Irena VELIKONJA, 2006: *Poletje na okenski polici*. Ljubljana: DZS.
- Janja VIDMAR, 2000: *Sence poletja*. Ljubljana: MK.
- Petra ZARANŠEK, 2008: *Kretnje kot vir frazeološkega zaklada slovenskega jezika. Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenski jezik s književnostjo.

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Beitrag werden Kinegramme in sechs ausgewählten Werken der Kinder- und Jugendliteratur für LeserInnen in der zweiten und dritten Triade der Grundschule untersucht. Kinegramme sind konventionalisierte feste Wortverbindungen bzw. Phraseme, mit denen non-verbales Verhalten sprachlich gefasst und kodiert wird. Im theoretischen Teil werden Kinegramme einerseits als phraseologische Einheiten dargelegt, mit denen Körperbewegungen, Gesten und Mimik versprachlicht werden und andererseits als ein Bindeglied zwischen nonverbaler und verbaler Kommunikation bzw. zwischen Körper und Sprache funktionieren. Im empirischen Teil wird der Frage nachgegangen, welche Rolle Kinegramme auf lexikalischer, semantischer und textueller Ebene spielen. Aus den Ergebnissen geht hervor, dass mit Kinegrammen meistens Emotionen, emotionales Erleben und Reaktionen in bestimmten Situationen beschrieben werden. Unter den primären Emotionen tauchen vor allem Ärger und Überraschung, gefolgt von Angst, Trauer und Glück sowie Ekel an letzter Stelle auf. Die Untersuchung bestätigte die negative Haltung der Jugendlichen gegenüber der Umwelt in den realistischen problemorientierten Handlungen in den literarischen Werken. Auf der textuellen Ebene werden Kinegramme oft von paraphrasierenden Erklärungen begleitet, die zur Sicherung der textuellen Kohärenz dienen. Es konnten auch Kombinationen von Kinegrammen und vergleichenden Phrasemen identifiziert werden, bei denen lexikalische Substitutionen der einzelnen Komponenten häufig zur stilistischen Vielfältigkeit und anschaulichen Bildhaftigkeit beitragen. Die Untersuchung zeigte, dass Kinegramme die Beschreibung der negativen Reaktionen auf bestimmte Situationen erleichtern, denn Phraseme leisten eine stärkere Emotionalisierung im Text als Lexeme. Darüber

hinaus können Gefühle durch nonverbale Sprache indirekter ausgedrückt werden. Gerade Kinegramme ermöglichen diese Indirektheit im Text.